

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Calle Dahlbom

Ansvarsgenombrott

- en jämförelse av gällande rätt och ny hovrättspraxis

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Niklas Arvidsson

Termin: VT 2014

Innehåll

Summary.....	1
Sammanfattning.....	3
Förkortningar	4
1 Inledning.....	5
1.1 BAKGRUND	5
1.2 SYFTE	5
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR.....	5
1.4 AVGRÄNSNING.....	6
1.5 METOD	6
1.6 FORSKNINGSLÄGE.....	8
1.7 DISPOSITION.....	8
2 Ansvarsgenombrott	9
2.1 TERMEN ANSVARSGENOMBROTT	9
2.2 ANSVARSGENOMBROTT I HÖGSTA DOMSTOLENS PRAXIS	9
2.3 KOMMENTARER PÅ RÄTTSFALLEN	12
2.3.1 <i>Doktrin</i>	12
2.3.2 <i>Statliga offentliga undersökningar</i>	16
2.4 TRE REKVISIT FÖR ANSVARSGENOMBROTT	17
2.4.1 <i>Osjälvständighet</i>	18
2.4.2 <i>Underkapitalisering</i>	18
2.4.3 <i>Otillbörlighet</i>	19
2.5 SAMMANFATTNING OCH EGNA REFLEKTIONER	20
3 Ansvarsgenombrott i Hovrätten	22
3.1 RH 2011:24.....	22
3.1.1 <i>Jämförelse med doktrin och prejudikat</i>	23
3.2 HOVR T 3030-13.....	24
3.2.1 <i>Jämförelse med doktrin och prejudikat</i>	25
4 Slutsats	27
Käll- och litteraturförteckning	30
Rättsfallsförteckning	32

Summary

A controversial phenomenon among Swedish legal scientists is when a shareholder is held responsible for the corporations liabilities in spite of shareholders limited liability according to Swedish legislation. This phenomenon has been named piercing the corporate veil.

In two newly made sentences from the court of appeal piercing the corporate veil was used to motivate such liability in spite of the Swedish legislation. Both of the cases concerned corporations whose only purpose was to pursue litigations. The following thesis aim is to investigate if the court of appeal's sentence had any ground in Swedish law. To be able to make such a study it's necessary to first investigate the Swedish law itself.

What the Swedish law contained turned out to be very hard to confirm after a study of case law from the Supreme court, comments by legal scientists and legislative work. The case law is characterized by uncertainty and no positions of principles where taken by the Supreme court in any of the cases. Studies from legal scientists has therefore also come to be characterized by uncertainty and, to a certain extent, disagreement on what it takes to pierce the corporate veil in Swedish law. The only attempt to legislate on the subject was denied and the legislative work on the subject thereafter has not admitted a need for such legislation. However, the vast majority seem to agree on the existence of the phenomenon in Swedish law. An establishment of its scope and content is, on the contrary, not possible.

The grounds for the sentences are therefore understandably incused by this uncertainty. In both of the cases the courts built their grounds on a statement from the legal scientist Rhode from 1984. The statement is not well suited for this purpose on mainly two grounds. Firstly, by basing the sentence solely on this statement, the courts look past all of the later studies on the subject. Secondly, Rhode based his statement on vague case law from the Supreme court in an international perspective.

This thesis then continues to state that there now seems to exist a need for legislation on the subject to get rid of corporations with these kinds of purposes and future corporations with similar goals.

Sammanfattning

Ett mycket omdiskuterat fenomen i svensk doktrin är när aktieägare åläggs ett ansvar för aktiebolagets förpliktelser trots ansvarsbegränsningen i 1 kap. 3§ ABL. Detta fenomen har kommit att kallas för ansvarsgenombrott.

I två nyligen avkunnade hovrättsdomar har ansvarsgenombrott använts för att motivera ett sådant genombrott av 1 kap. 3§ ABL. Båda rättsfallen behandlade bolag vars enda syfte var att driva rättsprocesser, s.k. processbolag. Följande undersökning avser att utreda ifall HovR hade stöd för sina domskäl i gällande rätt. För att genomföra en sådan undersökning är en utgångspunkt att gällande rätt först utreds.

Vad gällande rätt på området består i visade sig efter en undersökning av prejudikat, doktrin och lagförarbeten vara mycket svårt att konstatera. Samtliga prejudikat präglades av oklarhet och inga principiella ställningstaganden togs av HD i något av rättsfallen. Doktrin har därav också kommit att präglas av osäkerhet och till viss mån oenighet om vad som egentligen krävs för att ansvarsgenombrott ska ske i svensk rätt. Det enda försök som gjorts för att instifta en generell lagregel på området avvisades och lagförarbeten därefter har inte erkänt ett behov av en sådan regel. De allra flesta tycks dock vara överens om ansvarsgenombrottets existens. Något konstaterande om institutets närmare innebörd och omfång är däremot inte möjligt att göra i dagsläget.

Domskälen i de båda hovrättsdomarna blir därför av naturliga skäl i högsta grad präglade av denna osäkerhet. Stödet för utgången i de båda målen bygger på ett uttalande i doktrin från Rhode år 1984. Detta är ett stöd som inte bara är mindre lämpligt i sammanhanget då det dels bortser från all senare doktrin och samtliga lagförarbeten på området och dels för att Rhode baserat sitt resonemang på ett vagt rättsfall i ett internationellt perspektiv. Undersökningen går också vidare och konstaterar att ett behov av en generell lagregel på området numera existerar för att råda bukt med processbolag och potentiellt framtida bolagskonstruktioner av liknande slag.

Förkortningar

ABL
HD
HovR
NJA
Prop.
SBL
SOU
TR

Aktiebolagslag (2005:55)
Högsta Domstolen
Hovrätten
Nytt Juridiskt Arkiv
Proposition
Skattebetalningslag (1997:483)
Statens Offentliga utredningar
Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ansvarsgenombrott har länge varit ett kontroversiellt och omdiskuterat institut i svensk rätt. Dess existens utanför den lagreglerade sfären har lett till omfattande definitionsförsök i doktrin och förslag på lagreglering har skett fler än en gång. Men hur ser egentligen institutet ut i svensk rätt?

I två nyligen avkunnade hovrättsdomar har HovR ålagt aktieägare ett ansvar för ett aktiebolags rättegångskostnader genom användandet av ansvarsgenombrott. Bolagen, som endast tycks ha skapats för att driva rättsprocesser, har kommit att kallas för ”processbolag”. Frågan är dock om HovR gjort rätt som använt sig av detta omtvistade institut för att bryta igenom ansvarsfriheten för aktieägare. Finns det verkligen stöd i svensk rätt för att på detta sätt kringgå lagtexten och förhindra processbolag?

1.2 Syfte

Syftet med denna undersökning är att utreda hur Hovrättsdomarna RH 2011:24 och HovR T 3030-13 förhåller sig till gällande rätt på området *ansvarsgenombrott*. Inkluderat i detta syfte är en genomgång av prejudikat, doktrin och i viss mån lagförarbeten som finns på detta icke-lagreglerade område för att fastställa gällande rätt (en s.k. de lege lata utredning). Undersökningen syftar även till att göra en analys av eventuell utveckling på rättsområdet (s.k. de lege ferenda utredning).

1.3 Frågeställningar

- Hur ser gällande rätt för ansvarsgenombrott ut idag?
- Vilket stöd har hovrätterna för sina domar i gällande rätt?

- Finns det något som kan förbättras på rättsområdet ansvarsgenombrott?

1.4 Avgränsning

Som utgångspunkt för genomgången av prejudikat på rättsområdet kommer de rättsfall som av doktrin och lagförarbeten oftast ansetts göra ett uttryck för ansvarsgenombrottsinstitutet i svensk rätt (NJA 1935 s. 81, NJA 1942 s. 473, NJA 1947 s. 647 och NJA 1975 s. 45). Ytterligare några rättsfall från HD som inte fått lika brett utrymme i doktrin kommer tas upp i belysande syfte (NJA 1992 s. 375, NJA 1993 s. 188 och NJA 2006 s. 420). Rättsfall från HovR kommer utöver RH 2011:24 och HovR T 3030-13 inte att behandlas eftersom deras status som rättskälla är förhållandevis låg och underinstansdomar har fått begränsat utrymme i doktrin.

Undersökningen kommer inte behandla redan lagstadgade undantag av 1:3 aktiebolagslagen då dessa är av relativ liten relevans i sammanhanget. Inte heller kommer några alternativa förklaringar till utgången av HD:s rättsfall att behandlas i denna uppsats på grund av utrymmesskäl (ett fåtal exempel kommer dock göras)¹. Istället kommer utgångspunkten för undersökningen vara de förklaringsmodeller som använts i framförallt doktrin men även i relevanta förarbeten.

Utländsk rätt får inget utrymme i denna uppsats främst p.g.a. utrymmesskäl men även beroende på dess status som rättskälla i förhållande till svensk gällande rätt.

1.5 Metod

Den metod som klassiskt används inom juridiken för att göra en de lege lata utredning är den rättsdogmatiska. Vad denna metod innebär råder det viss oenighet kring. Vissa förklaringar tar sikte på tillvägagångssättet där an-

¹ För en sådan undersökning se Svensson, 2010, där han drar slutsatsen att ansvarsgenombrott inte överhuvudtaget har använts i svensk rätt.

vändningen av rättskällorna i enlighet med rättskällevärdet i sig anses utgöra den rättsdogmatiska metoden. Förekommande är även att man fokuserar på syftet med utredningen, att fastställa vad som utgör gällande rätt, utgör den då åsyftade metoden.²

Centralt, oavsett vilken förklaring man väljer, är rättskällevärdet. Denna lära ger uttryck för vilket material som ska, bör och får användas när gällande rätt ska fastställas. En kortfattad sammanfattning av innebörden är att svensk lag *ska* användas, prejudikat och förarbeten *bör* användas och doktrin, lagförslag, utländsk rätt, utländska prejudikat m.fl. *får* användas.³

Därför kan det konstateras att denna undersökning följer den rättsdogmatiska metoden. Tillvägagångssättet jag valt följer rättskällevärdet där prejudikat kommer beaktas i första hand då lagstiftning saknas på rättsområdet. Dessutom är syftet med den primära de lege lata utredningen att fastställa gällande rätt.

När gällande rätts omfattning och innehåll har konstaterats övergår min metod till en av ett mer jämförande slag. För att kunna göra den jämförelse som åsyftats måste dock först en genomgång av HovR domskäl i rättsfallen RH 2011:24 och HovR T 3030-13 göras. När en sådan sammanställning gjorts kommer domskälen att jämföras med resultatet av de lege lata utredningen för att kontrollera vilket stöd HovR haft för utgången i de båda målen. Därefter kommer den avslutande analyserande delen belysa lämpligheten av HovR resonemang i de olika fallen och några utgångspunkter för framtida lösningar på problematiken.

På grund av vikten vid hur domstolar och författare i doktrin har formulerat sig har en skrivmetod med mycket citat använts. De exakta formuleringarna är av stor vikt för analyser och slutsatser kring dels vad som utgör gällande rätt och dels för jämförelsen med HovR domskäl i de två behandlade rättsfallen.

² Sandgren, 2005, s. 649, här finns en mer komplett lista över uppfattningar som råder över vad som utgör en rättsdogmatisk metod.

³ Peczenik, 1980, s. 49

1.6 Forskningsläge

Ansvarsgenombrott har fått ett stort utrymme i svensk doktrin. Det finns mycket publicerat material och rättsområdet har blivit utsatt för omfattande utredningar. Här kommer därför endast det viktigaste materialet nämnas. Först ut med att behandla de relevanta rättsfallen var Stjernqvist med *Föreningsfirmans funktion* (1950). Även om denna utredning främst fokuserade på ekonomiska föreningar banade den vägen för framtida utredningar på aktiebolagets område. Andra skrifter som har haft stort inflytande är Hellners artikel *Juridiska personers skadeståndsansvar* (1964) och Rhodes artikel *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder* (1984). En mer närliggande och omfattande utredning är Mobergs *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder. Ansvarsgenombrott* (1998). Omfattande utredningar har även skett i SOU (SOU 1987:59, SOU 2001:1 och SOU 2008:49).

Någon tidigare behandling av RH 2011:24 och HovR T 3030-13 har jag inte funnit.

1.7 Disposition

Undersökningen inleds med en definition av begreppet ansvarsgenombrott (2.1). Därpå görs en översiktlig genomgång av de rättsfall som är aktuella på området (2.2) och kommentarer på dessa (2.3). De rekvisit som lyfts fram som centrala i doktrin och förarbeten behandlas därefter (2.4) och avsnittet avslutas med en sammanfattning med inslag av egna reflektioner (2.5). I nästa avsnitt behandlas HovR domarna RH 2011:24 (3.1) och HovR T 3030-13 (3.2). Därefter avslutas utredningen med en analys av det som framkommit (4).

2 Ansvarsgenombrott

2.1 Termen ansvarsgenombrott

I 1 kap. 3§ ABL stadgas en av aktiebolagets grundpelare och kännetecken, ansvarsfrihet från bolagets förpliktelser för aktieägare. Denna regel är inte fri från undantag. Lagstadgade undantag finns att finna både i ABL (jfr 25 kap. 18-19§§, 2 kap. 26§ och 29 kap. 3§) och utanför (jfr SBL 12 kap. 6§). HD har även i praxis ålagt aktieägare i enskilda fall ett personligt betalningsansvar för ett aktiebolags skulder utan stöd i lag.

När en aktieägare på detta sätt åläggs ett betalningsansvar har det kommit att kallas för ”ansvarsgenombrott” i doktrin. Det råder dock inte enighet kring om termen enbart omfattar när domstolen, utan stöd i lag, bryter igenom ansvarsfriheten eller om den även ska anses omfatta de lagstadgade undantagen.⁴ Detta är en diskussion som saknar relevans för denna uppsats då den enbart behandlar det genombrott av 1 kap. 3§ ABL som inte är lagstadgat och således är det enbart i denna bemärkelse som termen i fortsättningen kommer att användas.

2.2 Ansvarsgenombrott i Högsta domstolens praxis

Den äldsta rättspraxis som brukar användas för att motivera ansvarsgenombrott är NJA 1935 s. 81 och NJA 1942 s. 473. Båda rättsfallen behandlar inte aktiebolag utan är föreningsrättsliga och har det gemensamt att föreningarna till övervägande del ägdes och förvaltades av en ensam medlem. I 1935 års fall uttalade HD följande:

⁴ Se B.la Rhode 1984 s. 486; Moberg 1998 s. 49 ff och Nerep och Samuelsson 2007 s. 19.

[...] att Nils S:s skradderiförening [...], icke varit av sådan beskaffenhet som avses i 1 § lagen om ekonomiska föreningar, utan fastmera är uppenbart, att föreningen tillkommit i syfte att Nils S. skulle kunna i dess namn utöva den av honom tidigare i eget namn bedrivna skradderirörelsen; ty och som rörelsen efter föreningens bildande fortfarande drivits uteslutande för Nils S:s räkning och varorna följaktligen kommit Nils S. till godo.

Följden blev därav att Nils S. inte kunde undgå betalningsansvar för bolagets skulder. NJA 1942 s. 473 gällde utomobligatoriskt skadestånd härstammande från en grävning på en av föreningen ägd fastighet. Skadan i fallet vållades av en entreprenör som var anlitad av föreningen för att uppföra en byggnad som skulle användas av det aktiebolag som var föreningens enda ägare. Även i detta fall ålade HD föreningens ägare ett betalningsansvar och uttalade följande:

Då omständigheterna utvisa, att bolaget, som i verkligheten råder över tomten nr 5 såsom om bolaget vore ägare till densamma, är den verkliga byggherren, lär bolaget -- oavsett att föreningen står såsom ägare till tomten och under-tecknat det upprättade entreprenadkontraktet -- icke kunna undgå att ersätta W. K. den av sättningen orsakade skadan.

Det rättsfall som i doktrin oftast angetts för att ge uttryck för ansvarsgenombrottsinstitutet är NJA 1947 s. 647.⁵ I detta fall hade fem kärnkraftsägare gått samman och bildat ett aktiebolag för att driva en dammanläggning. Aktiebolaget ådrog sig ett skadeståndsansvar gentemot markägare och detta ledde till att företaget försattes i konkurs. De skadeståndsberättigade markägarna vände sig därför till domstolen och yrkade att aktiebolagets ägare skulle bli betalningsansvariga i bolagets ställe. Markägaren fick bifall och HD uttalade följande:

Vad sålunda och eljest förekommit utvisar, att intressentbolaget, som utgjort allenast ett stadens och medparters gemensamma verkställighetsorgan för handhavandet av vattenhushållningen vid dammen, icke utövat någon självständig verksamhet. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt kunna staden

⁵ Se nedan 2.3.1

och medparter icke undgå att ersätta H. E. den förlust som tillskyndats honom genom de i målet ifrågavarande åtgärderna för dammens skötsel och underhåll.

NJA 1975 s. 45 brukar även nämnas som ett rättsfall av relevans i sammanhanget. Rättsfallet behandlade ett kommissionärsförhållande där huvudbolaget fick svara för förpliktelser som uppkommit i kommissionärsbolagets verksamhet. Detta baserade HD på att företaget inte kunnat bedriva någon självständig rörelse och att rättsförhållandet bolagen emellan hade skiljt sig betydande ”från vad som regelmässigt präglar ett vanligt kommissionsförhållande”. HD uttalade även följande:

Med hänsyn till vad sålunda anförts bör Bilbolagets ställning med avseende på Holmenbolagets rörelse under angiven tid anses ha varit sådan att Bilbolaget får betraktas som den egentlige rörelseidkaren eller i allt fall såsom i så hög grad medverkande i verksamheten, att bolaget ej kan undgå att svara för rörelseförpliktelserna.

Ett i tiden mer närliggande rättsfall är NJA 1992 s. 375 där en kommunal stiftelse var majoritetsägare i ett aktiebolag. I detta rättsfall yrkade käranden i andra hand att ansvarsgenombrott skulle ske och yrkandet behandlades men avfärdades av HD:

Som TR:n har utvecklat har banken när de ifrågavarande krediterna lämnades varit medveten om de förhållanden som från dess sida åberopas till stöd för yrkandet om betalningsskyldighet för kommunen enligt principerna om ansvarsgenombrott. Redan av detta skäl finner HD att yrkandet inte heller kan bifallas på sådan grund.

Ibland brukar även NJA 1993 s. 188 nämnas i detta sammanhang. Här kringgicks en konkurrensklausul mellan två företag genom att en avtalspart förflyttade hela sin verksamhet till ett dotterbolag. HD uttalade till en början att klausulen i princip endast kunde göras gällande mellan de ursprungliga avtalsparterna. De konstaterade dock att bolagen i fråga hade förflyttat verksamheten i syfte att kringgå konkurrensklausulen och därför skulle avtalsförpliktelsen även gälla gentemot dotterbolaget.

Värt att nämna är även Håstads och Calissendorffs skiljaktiga mening i NJA 2006 s. 420. Här uttalade de att institutet ansvarsgenombrott skulle tillämpas med restriktivitet och gjorde skillnad på ifall fodringshavaren haft en möjlighet att undvika sin roll som borgenär mot bolaget ifråga eller om dennes status som borgenär var ofrivillig. Vid ofrivillighet är möjligheterna till ansvarsgenombrott större enligt de skiljaktiga. Som exempel på fall där ansvarsgenombrott tillämpas vid eget initiativ ges bl.a 1975 s. 45 och som exempel på fall av ofrivillighet nämns NJA 1942 s. 473 och NJA 1947 s. 647.

2.3 Kommentarer på rättsfallen

2.3.1 Doktrin

Stjernqvist behandlar tre av de relevanta rättsfallen. I NJA 1935 s. 81 anser han att det var det faktum att det enbart var en person som bedrev rörelsens verksamhet i sitt eget intresse (och inte flera medlemmar i ett gemensamt intresse), s.k personella brister, som föranledde utgången i målet. Detta härleder Stjernqvist från HD:s uttalande om att föreningen inte var av sådan beskaffenhet som avses i 1§ lagen om ekonomiska föreningar. Han anser att detta svårtolkade uttalande tycks åsyfta det faktum att i frasen ”att främja medlemmarnas ekonomiska intressen” (som fanns i denna paragraf) underförstått innebar *alla* medlemmars intressen.⁶ Ett liknande resonemang har Stjernqvist angående NJA 1942 s. 473 där han anser att det var bristfälligheter i det personella och det ekonomiska föreningsunderlaget som bestämde utgången i målet. Om det enbart hade räckt med de personella bristerna liksom i förgående fall tycker han inte sig kunna utröna från domen. Stjernqvist lägger inte någon betydelse vid det faktum att det rörde sig om ett utomobligatoriskt förhållande och han anser att det inte verkat ha haft någon betydelse för utgången i målet.⁷ Innan Stjernqvist behandlar NJA

⁶ Stjernqvist, 1950, s. 93-95.

⁷ Stjernqvist, 1950, s. 96-98.

1947 s. 647 konstaterar han att rättsfallet rör ett aktiebolag men att det ”uppenbarligen inte ställt sig annorlunda om det gällt en ekonomiskförening”. I detta fall drar han slutsatsen att utgången inte hade något samband med brister i det personella underlaget likt de två förgående fallen utan att det enbart var företagets finansiella osjälvständighet som resulterade i utgången. Det fanns ingen möjlighet till kapitalbildning och företaget var helt beroende av dess aktieägares understöd. Dock markerar Stjernqvist att HD:s tillägg av frasen ”omständigheterna i övrigt” ger rättsfallet en kasuistisk prägel och att HD därmed tydligen ville undvika ett principiellt ställningstagande.⁸

Hellner kommer fram till i stort sett samma slutsatser som Stjernqvist angående de aktuella rättsfallen. Det finns dock några relevanta skillnader. Vid diskussionen kring 1942 års rättsfall påstår Hellner att föreningens bristfälliga ekonomiska underlag inte hade någon avgörande betydelse för utgången i målet och att rättsfallet snarast ålägger ett byggherreansvar för den som i realiteten uppför en byggnad. Hellner anser därför att det inte kan dras några slutsatser om hur målet hade slutat om ett bolag hade ”ådragit sig ett skadeståndsansvar enligt vanliga regler om driftsledning”. Hellner diskuterar även rättsfallen utifrån principen om *lifting the corporate veil* (den engelska termen för ansvarsgenombrott⁹). Han konstaterar dock att de utgör ett ”ett magert underlag för allmänna slutsatser” och att ett försök att konstruera en sådan princip ”blir därför ganska trevande”.¹⁰ Han begränsar principens omfång till bolag som:

[...] har ett begränsat antal delägare, driver en verksamhet som är osjälvständig i förhållande till delägarnas egen verksamhet och därvid eftersträvar att tillgodose delägarnas direkta intressen mera än att uppnå vinst inom bolaget., samt har i förhållande till sannolika skadeståndsanspråk begränsade tillgångar.¹¹

Hellner drar trots denna begränsning slutsatsen att principen kan komma att innebära en stor risk för personlig betalningsskyldighet för aktieägare och

⁸ Stjernqvist, 1950, s. 98-100.

⁹ Även kallat ”piercing the corporate veil”, Moberg, 1998, s. 50.

¹⁰ Hellner, 1964, s.164-166.

¹¹ Hellner, 1964, s. 166.

att den kanske därför inte borde tillämpas om bolaget gjort vad som ”bör betraktas som rimligt för att tillgodose eventuella skadelidande”.¹² Hellner behandlar även senare 1975 års fall som ett rättsfall som ger uttryck för ansvarsgenombrott. Han observerar dock att HD till stöd för utgången i målet har åberopat en mängd olika omständigheter och att rättsfallet därför präglas av en viss osäkerhet.¹³

Rhode konstaterar att HD i rättsfallen från 1935 och 1942 visserligen statuerade ett ansvarsgenombrott men att dessa inte är av intresse idag. De karakteriserades enligt Rhode av stora missbruk av föreningsformen men eftersom reglerna har förändrats har även rättsfallen förlorat sin relevans.¹⁴ Angående 1947 års fall konstaterar han att HD:s domskäl ”inte är särskilt klagörande” och då speciellt med domstolens åberopande av ”omständigheterna i övrigt”. Han går dock inte så långt som att kalla dem för kasuistiska utan vill sätta domen i ett internationellt perspektiv¹⁵. På så sätt tycker Rhode sig kunna återfinna tre rekvisit som tillsammans motiverar ett ansvarsgenombrott:

Bolaget hade ingen självständigt affärsmässigt syfte, bolaget hade ingen självständig förvaltning, och bolaget var underkapitaliserat i förhållande till den verksamhet den skulle bedriva.¹⁶

Han är dock försiktig med rättsfallets konsekvenser. Rhode ser rättsfallet som en varning om det som kan komma att ske på aktiebolagsrättens område.¹⁷ Även Rhode ser NJA 1975 s. 45 som ett exempel på när HD har använt sig av ansvarsgenombrott. Han tycker sig även känna igen rekvisiten ”frånvaro av eget intresse, osjälvständighet och underkapitalisering” även om han tycker HD uttryckt sig klumpigt när de skrivit ”egna tillgångar”, för honom är det uppenbart att det är storleken av bolagets kapital som åsyftats.¹⁸

¹² Hellner, 1964, s.164- 166.

¹³ Hellner, 1993 s. 83.

¹⁴ Rhode, 1984, fotnot 17.

¹⁵ Rhode, 1984, s. 486-487.

¹⁶ Rhode, 1984, s. 487.

¹⁷ Rhode, 1984, s. 487.

¹⁸ Rhode, 1984, s. 487-488.

I doktrin har ett fåtal andra förklaringar till rättsfallen presenterats. Zachariasson påpekar angående 1947 års fall att det på grund av rättsfallets utomobligatoriska karaktär inte går att utesluta att vad som åsyftades av HD var ett principalansvar som åvilade kraftverksägarna. Hon ser det även som en möjlighet att HD betraktade kraftvägsägarna som skadevållande till den lidna skadan.¹⁹ Lindskog ser 1947 års rättsfall som det enda rättsfall som möjligen skulle kunna tala för att ansvarsgenombrott existerar i HD:s rättspraxis. Han ställer sig dock tvekande till om så verkligen var fallet. Han hävdar att utgången i målet (att kraftverksägarna ålades betalningsansvar) antagligen skulle blivit densamma även om bolaget ägdes av dess företagsledning eller om verksamheten drivits av bolagets verkställande direktör i eget namn. Detta anser Lindskog tyda på att det är något annat än ansvarsgenombrott som legat bakom utgången i målet²⁰. Som förklaring till vad detta ”något annat” skulle kunna vara anger Lindskog:

Måhända kan detta ”något annat” vara att hänföra till det problemområde som avser uppdragsgivares ansvar för av uppdragstagare vållad skada mot tredje man.²¹

Angående 1935, 1942 och 1975 års fall anser Lindskog detta utgöra klara fall av s.k namnlån.²²

Moberg anser att föreningsrättsfallen och 1947 års fall är de första som berör frågan om ansvarsgenombrott. Han håller inte med Rhode om att föreningsrättsfallen inte längre har någon betydelse utan vill sätta in dem i ett större sammanhang med fokus på associationsosjälvständighet och anser därför att det har relevans i sammanhanget. 1947 års fall ser Moberg som ”det första renodlade ansvarsgenombrottsfallet i svensk praxis”. Angående 1975 års fall anser Moberg att det är värt att diskutera i sammanhanget ansvarsgenombrott men poängterar att det inte är ett renodlat fall av termen. Han uppmärksammar även att HD undvek att göra några generella uttalan-

¹⁹ Zackariasson, 1999, s. 87-88.

²⁰ Lindskog, 1990/91, s. 46-48.

²¹ Lindskog, 1990/91, s. 48.

²² Lindskog, 1990/91, fotnot 116, För definition av namnlån se tidigare i samma artikel, s. 19 ff.

den även i detta fall.²³ Moberg kommenterar även 1992 års fall och tycker sig konstatera att den enda anledningen till varför HD inte dömde ut ett ansvarsgenombrott i fallet var p.g.a. borgenärens insikt om bolagets ekonomiska förhållanden.²⁴

2.3.2 Statliga offentliga undersökningar

2.3.2.1 SOU 1987:59

Betalningskommittén hänvisade i SOU 1987:59 till de både föreningsrättsliga fallen, 1942 års fall samt 1947 års fall, som exempel på där HD har använt sig av ansvarsgenombrott i doktrin.²⁵ På detta sätt tyckte de sig kunna konstatera att det i dåvarande svensk gällande rätt fanns en möjlighet att döma till ansvarsgenombrott. De ansåg det dock inte vara möjligt att på ett preciserat sätt ange vad som enligt dåvarande rättspraxis skulle krävas för att faktiskt kunna döma ut rättsföljden.²⁶ Denna SOU mynnar ut i ett lagförslag om en allmän regel för ansvarsgenombrott för att klarlägga rättsläget. Lagrådet ställde sig dock mycket kritisk till förslaget och föreslog en mer djupgående utredning för att utreda förslagets eventuella konsekvenser i större uträkning. De ifrågasatte även behovet av en sådan lagstiftning då ansvarsgenombrott redan skett i rättspraxis. Lagrådet ansåg även att en lagregel om ansvarsgenombrott skulle öka osäkerheten för dem som bedrev näringsverksamhet i aktiebolag.²⁷

2.3.2.2 SOU 2001:1

Kommittén ansåg i SOU 2001:1 att HD ålagt parter ett ansvarsgenombrott i sin praxis, framför allt i NJA 1947 s. 647, när aktieägarnas ansvarsfrihet skulle leda till inte godtagbara utfall.²⁸ Slutsatsen av kommitténs arbete var

²³ Moberg, 1998, s. 58-66.

²⁴ Moberg, 1998, s. 73.

²⁵ SOU 1987:59, s. 51-53.

²⁶ SOU 1987:59, s. 107.

²⁷ Prop. 2004/05:85, s. 206

²⁸ SOU 2001:1, s. 280.

att ett behov av en generell ansvarsgenombrottsregel inte förelåg (än mindre nu än på 1980-talet) och att det därför inte behövdes en reglering på området.²⁹ Regeringens förslag i den prop. som följde på denna utredning höll med kommittén. De poängterade dock att detta uttalande inte förhindrade domstolarna från att utveckla de principer som vuxit fram i rättspraxis.³⁰

2.3.2.3 SOU 2008:49

I SOU 2008:49 sammanfattade författaren Carl Svernlöv rättsläget på området ansvarsgenombrott. Han konstaterade att det i rättspraxis förekommit fall där HD har tillämpat ansvarsgenombrott och han nämnde 1947 års fall som det främsta exemplet. Även Svernlöv tyckte sig dock ha svårt att hitta någon klar definition av termen i Sverige, varken i praxis eller doktrin.³¹ Han påstod dock att:

Uttalanden i såväl praxis som doktrin tyder dock på att ansvarsgenombrott kan komma i fråga i sådana fall där ett begränsat antal delägare driver en verksamhet som är osjälvständig i förhållande till delägarnas egen verksamhet (osjälvständighetsrekvisit), där delägare på ett stötande sätt använt bolagsformen för att minimera sin egen ersättningskyldighet (otillbörlighetsrekvisit) och där bolaget utrustats med uppenbart otillräckligt kapitalunderlag (underkapitaliseringsrekvisit).³²

2.4 Tre rekvisit för ansvarsgenombrott

Gemensamt för mycket av den doktrin och de lagförarbeten som finns på området är ett försök att utröna tre olika rekvisit ur HD:s prejudikat för att ansvarsgenombrott ska kunna ske. Dessa rekvisit är ofta olika utformade men ett försök till en gemensam behandling kommer nedan trots detta att

²⁹ SOU 2001:1, s. 288.

³⁰ Prop. 2004/05:85, s. 208.

³¹ SOU 2008:49, s. 55.

³² SOU 2008:49, s. 55.

göras. Som utgångspunkt kommer jag att använda mig av de rekvisit som Svernlöv ställde upp i SOU 2008:49.³³

2.4.1 Osjälvständighet

Osjälvständighetsrekvisitet förekommer i många olika former i doktrinen men nästintill alla ställer upp ett sådant eller likande krav för att ansvarsgenombrott ska kunna ske.³⁴ Moberg ser osjälvständigheten som det centrala rekvisitet för att ansvarsgenombrott. Han anser att osjälvständigheten måste ha ”nått en sådan nivå att man kan tala om ett illojalt användande av bolagsformen”.³⁵ Stöd för att osjälvständighet är en viktig faktor finner Moberg i 1935, 1947 och 1975 års fall.³⁶

Betalningskommittén i SOU 1987:59 ansåg dock inte att detta rekvisit var nödvändigt i deras lagförslag. De ansåg att det väsentliga var att bolaget drivs på ett sådant sätt att möjligheterna att upprätthålla ett ekonomiskt underlag i förhållande till sina tillgångar inte försvåras.³⁷

2.4.2 Underkapitalisering

Vidare så har det ofta i doktrin ställts upp ett krav på att bolaget ska vara underkapitaliserat. Att ett företag är underkapitaliserat innebär att dess tillgångar uppenbart inte täcker de risker och förpliktelser som bolagets verksamhet kommer eller antas komma att innefatta.³⁸

I det lagförslag som betalningskommittén presenterade krävdes det att bolagets ekonomiska underlag uppenbart var otillräckligt i förhållande till verksamhetens art och omfattning samt förutsebara risker.³⁹ Utformningen har kritiserats av Nerep och Samuelsson. De menar att underkapitaliserings-

³³ Se ovan 2.6.

³⁴ Se ovan 2.3. Exempelvis Stjernkvists ”personella brister” och Rhodes ”självständig förvaltning”.

³⁵ Moberg, 1998, s. 81.

³⁶ Moberg, 1998, s. 76-77.

³⁷ SOU 1987:59, s. 132.

³⁸ Nerep och Samuelsson, 2007, s. 25.

³⁹ SOU 1987:59, s. 31.

rekvisitet här inte får någon självständig betydelse. Först och främst skulle nästan alla svenska bolag enligt Nerep och Samuelsson anses vara underkapitaliserade om betalningskommitténs utformning följdes. Dessutom anser de att kravet på underkapitalisering blir meningslöst i jämförelse med den förgående meningen i lagförslaget. Denna mening stipulerar att om ett aktiebolag inte kan ”uppfylla sina förpliktelser mot borgenärerna och beror detta på att en delägare begagnat sitt inflytande över bolaget på ett gentemot borgenärerna otillbörligt sätt”⁴⁰ så blir aktieägarna solidariskt ansvariga.⁴¹

Moberg använder istället underkapitaliseringen som ett steg i ledet för att visa på om ett dotterbolag är osjälvständighet i förhållande till ett moderbolag.⁴²

2.4.3 Otillbörlighet

Det sista av de tre rekvisit som frekvent återkommer i doktrin är otillbörlighet. Hellner poängterar dock att det i allmänhet inte anses vara illojalt att driva ett aktiebolag med syfte att undvika ett personligt ansvar gentemot borgenärerna.⁴³ I sin kommentar till ABL uttalar Kedner, Roos och Skog att ansvarsgenombrott kan komma att ske ”där delägare på ett stötande sätt använt bolagsformen för att minimera sin egen ersättningsskyldighet”.⁴⁴

Otillbörlighetsrekvisitet ansågs som ett grundvillkor för ansvarsgenombrott av betalningskommittén i SOU 1987:59. De hävdar att den typ av otillbörlighet man funnit i HD:s praxis har haft mer att göra med bolagens upplägg av sin verksamhet än överträdelser av någon borgenärsskyddsregel eller annan lagbestämmelse. Därför innefattade deras lagförslag ett inslag av otillbörlighet med denna innebörd. Gränsen för vad som skulle betraktas som otillbörligt menade betalningskommittén gick när ett bolags:

[...]finansiell otillräcklighet inte är av övergående karaktär eller orsakad av yttre faktorer utan i stället sammanhänger med ett konstitutivt element

⁴⁰ SOU 1987:59, s. 31.

⁴¹ Nerep och Samuelsson, 2007, s. 26-28.

⁴² Moberg, 1998, s. 81.

⁴³ Hellner 1964, s 162; Jfr även SOU 1987:59 s. 113 och Nerep och Samuelsson 2007, s. 31.

⁴⁴ Kedner, Roos och Skog, 1995, s. 16.

i den företagsmässiga uppbyggnaden av bolagets verksamhet, som omin-
tetgör varje utsikt till självständigt ekonomiskt liv, torde det i en del fall
få anses otillbörligt att bolaget bedriver verksamhet under ådragande av
förpliktelser, som den saknar möjlighet att infria”.⁴⁵

Denna definition av otillbörlighet har dock stött på kritik av Nerep och
Samuelsson för att bl.a. vara vag.⁴⁶

Däremot diskuterar även Nerep och Samuelsson otillbörligheten som det
centrala rekvisitet för att statuera ett ansvarsgenombrott. Deras genomgång
av rekvisiten är dock av en högst kritisk karaktär och de ställer sig frågande
till om den doktrin som utarbetats verkligen räcker för att statuera ett an-
svarsgenombrott överhuvudtaget. I deras undersökning utgår de ifrån att
tidigare förespråkare för ansvarsgenombrottets existens likställt otillbörlig-
het med att ansvarsgenombrott kan ske. För att göra en prövning ifall otill-
börlighet föreligger använder man sig då av de två andra rekvisiten, osjälv-
ständighet och underkapitalisering. Deras kritik består till huvudsak i att
varken osjälvständighet eller underkapitalisering⁴⁷ i sig är otillbörligt bete-
ende i det svenska näringslivet. Tvärtom anser de att rekvisiten är mycket
vanligt förekommande, vedertagna och förankrade i aktiebolagslagen. De
anser att det borgenärsskydd som Sverige har i dagsläget räcker och att an-
svarsgenombrott därför inte är nödvändigt.⁴⁸

2.5 Sammanfattning och egna reflektioner

En klar definition av begreppet ansvarsgenombrott och hur det ska tillämpas
i Sverige går inte att finna i HD:s rättspraxis. HD har gång på gång undvikit
att göra principiella ställningstaganden. Domstolen har dock i åtminstone
två fall konstaterat att ansvarsgenombrott är ett existerande institut i svensk
rätt⁴⁹.

⁴⁵ Nerep och Samuelsson 2007 s. 32.

⁴⁶ Nerep och Samuelsson 2007 s. 32.

⁴⁷ Se ovan 2.4.2.

⁴⁸ Nerep och Samuelsson, 31-35.

⁴⁹ NJA 1992 s. 375 års fall; Håstad och Calissendorffs skiljaktiga mening i NJA 2006 s.
420, Se ovan 2.2.

I det fall som oftast används för att belysa hur ansvarsgenombrottet ser ut i svensk rätt (1947 års fall) åberopar HD ”omständigheterna i övrigt” och jag håller med Hellner i att rättsfallet ger ett synnerligen magert underlag för allmänna slutsatser. Stjernkvists uttalande om att rättsfallet fått en ”kausistisk prägel” är sannerligen inte obefogat. Rhodes skepticism till rättsfallets praxisvärde framgår också tydligt då han ser rättsfallet som en varning inför framtiden och inte som ett redan instiftat institut. Trots detta har tre rekvisit plockats ut ur fallet som påstås ligga till grund för ansvarsgenombrottsinstitutet i svensk rätt. Rekvisitens ursprung tycks vara just Rhodes festskrift 1984. Han påstår sig ha lyckats finna dem genom att sätta rättsfallet i ett internationellt perspektiv. Sedan dess har försök att återfinna dem i övriga relevanta rättsfall gjorts. Konstateras kan dock att otillbörlighet enbart med god vilja kan läsas fram ur 1935 och 1975 års fall⁵⁰ och att underkapitalisering inte nämnts uttryckligen i något av rättsfallen. Osjälvständighet tycks vara det enda rekvisit som går att återfinna i samtliga av prejudikaten men det räcker knappast självständigt för att stipulera ett ansvarsgenombrott. Allt för många av dagens fåmansaktiebolag skulle falla under denna kategori. För att osjälvständighet ska räcka som grund måste det, som Moberg underströk, leda till ett illojalt användande av bolagsformen vilket återigen tar upp rekvisitet otillbörlighet.

De av doktrin framtagna rekvisiten tycks snarast ha tillkommit ur en vilja att närma den svenska rätten ett mer internationellt institut som ”borde” finnas i svensk rätt. Någon grund i svenska rättsfall, i synnerhet inte i 1947 års fall, verkar inte finnas.

Rättsområdets mest renodlade prejudikat är intetsägande och vagt, doktrinen går skilda vägar och drar slutsatser utan stöd i föregående prejudikat och lagstiftaren ser inget behov av att instifta en generell lagregel. Detta leder mig till att konstatera att det inte är möjligt att på något entydigt och klagörande sätt definiera hur institutet ansvarsgenombrott ser ut i Sverige. Rättsläget är oklart.

⁵⁰ Se ovan 2.2, Där HD i 1935 års fall antyder att föreningsformen missbrukats och i 1975 års fall där HD anser att förhållandet i bolaget betydande avviker från ett regelmässigt kommissionsförhållande.

3 Ansvarsgenombrott i Hovrätten

3.1 RH 2011:24

RH 2011:24 handlar om ett bolag som enbart var skapat för att driva en skadeståndsprocess (ett s.k. processbolag). Bolaget förlorade denna skadeståndsprocess och ålades att betala över en halv miljon kronor i rättegångskostnader. Därefter försattes bolaget i konkurs då det helt saknade tillgångar och inte kunde betala rättegångskostnaderna. Vem som ägde bolaget i fråga gick inte att utröna.

TR konstaterade att det tidigare i rättspraxis förekommit fall där aktieägare ålagts ett personligt ansvar för ett bolags skulder då ”ett fasthållande av principen om aktieägarnas ansvarsfrihet skulle leda till icke-godtagbara resultat”. TR har genom denna rättspraxis anslutit sig till att det finns tre kriterier för när ett ansvarsgenombrott kan komma i fråga; när bolaget inte har något självständigt affärsmässigt syfte, saknat självständig förvaltning och varit underkapitaliserat i förhållande till sin verksamhet. Dessa kriterier ansåg TR utgöra en prövning för om otillbörlighet har förelegat.

Därefter konstaterar TR att det enda syfte som fanns med verksamheten var driva en rättsprocess. Efter en kortfattad analys av bolagets kapital kommer TR även fram till att bolaget var underkapitaliserat redan när rättegången inleddes. Till sist kommer TR fram till att:

Det beskrivna förfarandet är [...] att beteckna som ett klart exempel på ett illojalt missbruk av aktiebolagslagens grundläggande principer om aktieägarens frihet från personligt ansvar.

Det faktum att de inte fanns någon möjlighet att konstatera vem som var bolagets ägare såg TR som ytterligare en omständighet som talar för att syftet med företagskonstruktionen var att undvika ett personligt betalningsan-

svar. Därför fann TR det lämpligt att ålägga de personer som stått för verksamheten (dess styrelse) detta personliga betalningsansvar.

HovR gjorde samma bedömning som TR och ålägger styrelsen ett personligt betalningsansvar för bolagets skulder ”enligt principerna för ansvarsgenombrott”. Som stöd för detta hänvisar TR till SOU 1987:59⁵¹, proposition 2004/05:85⁵² och Håstads och Calissendorffs skiljaktiga mening i NJA 2006 s. 420⁵³.

3.1.1 Jämförelse med doktrin och prejudikat

TR:s bedömning av när ansvarsgenombrott kan göras är då otillbörlighet med bolagsformen har förelegat. Som kriterier för att avgöra ifall otillbörlighet föreligger har TR valt att använda sig av de tre rekvisit som Rhode tyckte sig kunna utläsa från NJA 1947:647 när han satte rättsfallet i ett internationellt perspektiv. Dessa har således inte kommit från rättspraxis som TR påstod. Metoden med att likställa otillbörlighet med grund för ansvarsgenombrott verkar ha hämtats från Nerep och Samuelsson⁵⁴. Detta måste sägas vara ett väldigt anmärkningsvärt tillvägagångssätt särskilt med tanke på den omfattande kritik som de båda väckt mot institutet.

När sedan prövningen av ifall Rhodes rekvisit är uppfyllda i det aktuella fallet görs verkar TR ha behandlat bolagets syfte och förvaltning gemensamt. Frasen förvaltning nämns dock inte överhuvudtaget. Detta tycks i större mån stämma överens med den på senare tid rådande doktrinen då rubriken på detta rekvisit blivit gemensam: ”osjälvständighet”.

HovR gjorde ingen egen prövning av vilka grunder som krävs för att ansvarsgenombrott ska kunna ske. De anslöt sig till TR:s slutsats och jag utgår därför ifrån att de funnit samma rekvisit och grunder tillämpliga. För att stödja denna slutsats hänvisade dock HovR till tre olika källor i rättspraxis och lagförarbeten. Håstads och Calissendorffs skiljaktiga mening tog över-

⁵¹ Se ovan 2.3.2.1.

⁵² Se ovan 2.3.2.3.

⁵³ Se ovan 2.3.1.

⁵⁴ Se ovan 2.4.2.

huvudtaget inte ställning till vilka rekvisit som krävs för ansvarsgenombrott utan konstaterar bara att det tidigare skett. De andra två hänvisningarna har helt olika syn på vilka rekvisit som krävs för att ansvarsgenombrott ska genomföras. Hänvisningarnas funktion blir därmed bara att konstatera ansvarsgenombrottets existens. Stöd för den metod som används i det aktuella fallet verkar saknas. Det närmsta man kommer TR och HovR lösning i det aktuella fallet är Rhodes analys av NJA 1947:647 men inte ens han såg dessa rekvisit som fastslagna i praxis och otillbörlighet diskuteras inte av Rhode överhuvudtaget.

3.2 HovR T 3030-13

I HovR T 3030-13 har vi återigen att göra med ett processbolag. Två personer drev ett bolag vars enda syfte var att driva en tvist. Bolaget förlorade sedermera tvisten men kunde inte betala rättegångskostnaderna p.g.a. brist på tillgångar.

TR började i rättsfallet med att gå igenom förutsättningarna för ansvarsgenombrott. De inledde med en hänvisning till kommentaren till 1:3 ABL på Zeteo och drog slutsatsen att institutet ska tillämpas restriktivt och enbart i fall då bolagsformen används på ett stötande sätt för att minimera egen ersättningsskyldighet och där bolaget är underkapitaliserat.⁵⁵ Även här ställde TR upp de tre rekvisiten när bolaget inte har något självständigt affärsmässigt syfte, saknat självständig förvaltning och varit underkapitaliserat i förhållande till sin verksamhet. Här hänvisade de till Rhodes festskrift till Jan Hellner, RH 2011:24 och NJA 1947:647.

TR konstaterade därefter att det är uppenbart att bolaget inte haft någon självständig förvaltning eller självständigt affärsmässigt syfte. Detta baserades på att bolaget inte hade några anställda och att den enda verksamhet som tycks ha bedrivits bestod i transaktioner och betalningar som åsyftade att betala bolagets ombudsarvoden. TR tyckte sig kunna konstatera att bolaget

⁵⁵ Detta tycks i sin tur bygga på Håstads och Calissendorffs skiljaktiga mening i NJA 2006 s. 420, se ovan 2.3.1.

enbart har använts som en mellanhand mellan svaranden och deras ombud. TR kom även fram till att bolaget var kraftigt underkapitaliserat.

TR använde sig efter denna redogörelse även sig av en argumentation kring bolagsformens otillbörlighet i sammanhanget:

Svarandenas sätt att använda processbolaget är ett sådant otillbörligt förfarande som i den allmänna omsättningens intresse saknar berättigande. Om sådana förfaranden accepteras riskerar borgenärernas förtroende för aktiebolaget som motpart att urholkas, vilket i sin tur skulle innebära att aktiebolagsformen förlorar den användbarhet och attraktivitet den har i affärlivet. Det finns därför förutsättningar att sätta aktiebolagslagens regler om skydd mot personligt betalningsansvar åt sidan.

Aktieägarna blev således av TR personligt betalningsskyldiga för processbolagets skulder.

HovR anslöt sig till TR:s bedömning och gör inga ändringar i denna del av tvisten. Prövningstillstånd i tvisten har meddelats av HD⁵⁶.

3.2.1 Jämförelse med doktrin och prejudikat

Återigen använde sig TR av Rhodes tre rekvisit för att förklara när ansvarsgenombrott kan komma att ske. För att ge stöd för att det är så ansvarsgenombrottsinstitutet ser ut hänvisade de till, förutom Rhode, RH 2011:24 och NJA 1947:647. Domstolen applicerade samtliga av Rhodes tre rekvisit på rättsfallet och konstaterade att alla är uppfyllda. Därutöver verkar TR lägga stor vikt vid otillbörlighet i bolagsformen. Dock är det oklart hur denna otillbörlighet förhåller sig till Rhodes rekvisit i TR:s domskäl. Det framgår inte ifall det hade räckt om enbart dessa var uppfyllda eller om även otillbörligheten var en förutsättning för att döma till ansvarsgenombrott. Ett resonemang om att de tre rekvisiten är skapade för att visa på att otillbörlighet föreligger görs inte heller uttryckligen även om det via hänvisningen till RH 2011:24 kan vara vad som har åsyftats. Utan ett klarare ställningstagande

⁵⁶ PT T 2133-14

från TR:s sida är det dock omöjligt att avgöra ifall TR gått på den linje som TR i RH 2011:24 gjorde eller om de valt en alternativ väg. Klart är i alla fall att det är Rhodes rekvisit som används.

HovR gjorde inte saken klarare när de rakt av håller med TR:s resonemang utan något klargörande kring resonemanget.

4 Slutsats

I båda av de behandlande hovrättsdomarna har domstolen använt ansvarsge-nombrott för att bryta igenom ansvarsfriheten i ett processbolag och ålägga andra än den juridiska personen ett ansvar för tidigare ådragna rättegångs-kostnader. I brist på ett tydligt avgörande från HD använde sig domstolarna i båda fallen av Rhodes tre rekvisit för att avgöra ifall skäl för ansvarsge-nombrott föreligger. Detta är problematiskt på flera nivåer. Om rekvisiten behandlas i den kontext och det sammanhang som de formulerats i är det sätt som de kom att använts på i hovrättsdomarna mindre lämpligt. Rhode formulerade visserligen rekvisiten utifrån 1947 års fall men fann det även nödvändigt att vända sig till internationell rätt. Dessutom såg Rhode rättsfal-let som en varning för framtiden. Rekvisiten utgör enbart en väl underbyggd gissning om hur framtiden på rättsområdet skulle komma att se ut, inte ett försök att formulera en allmängiltig regel. Några prejudikat som bekräftar Rhodes rekvisit har inte gjorts. En tillämpning av Rhodes rekvisit rakt av bortser även från den rikhaltiga doktrin och lagförarbeten som kommit efter 1984. Detta får i min mening anses vara den största anledningen till att otill-börligheten fått en något förvirrande plats i domskälen. Istället för att be-handla otillbörligheten som ett av tre rekvisit får det en egen fristående ställning vilket gör dess betydelse högst oklar.

Otillbörligheten, eller missbruket av bolagsformen, verkar i själva verket vara den främsta anledningen till varför ett personligt betalningsansvar har dömts ut i de båda fallen. I RH 2011:24 verkar hela prövningen gå ut på ifall otillbörlighet föreligger och TR i HovR T 3030-13 visades en stor oro för att aktiebolagens trovärdighet som bolagsform kommer urholkas om bolag av denna typ tillåts. Resonemangen påminner i stor grad av dem som fördes i föreningsrättsliga fallet från 1935 och även i viss mån det från 1942. Detta gör användningen av Rhodes rekvisit än mer betänkligt då han helt avvisade rättsfallens relevans. Någon direkt hänvisning till formuleringar i de av doktrin använda prejudikaten finns inte att finna i något av domskälen. För att stödja användningen av Rhodes rekvisit hänvisar istället TR i HovR T

3030-13 till RH 2011:24. Underrätterna har således sinsemellan, i bristen på tydliga prejudikat, börjat hänvisa till varandra för att stödja sina domskäl. Ett fenomen som i längden kan bli svårt att hierarkiskt placera in i detta redan oklara rättsområde.

Personligen finner jag processbolagens inverkan på det svenska rättsväsendet till en större källa för oro än dess inverkan på aktiebolagens framtida användning. Tillåts användandet av aktiebolag med syfte att driva riskfria rättsprocesser kommer det få allvarliga konsekvenser. Tvister kan inledas där vinstchanserna är obefintliga och vars enda syfte är att bli kostsamt för motparten. Tvistlösningssystemet riskerar att urholkas, såväl det privata som det offentliga.

Ingen tvekan råder därför om att processbolag är ett fenomen som inte borde tillåtas i svensk rätt. Argumentet som Nerep och Samuelsson förde om borgenärskyddets tillräcklighet⁵⁷ baserades på äldre praxis och håller inte längre. Borgenärsskyddet täcker inte ett bolag som driver rättsprocesser utan tillgångar. Frågan är dock om det oreglerade ansvarsombrottet byggt på tidigare svenska prejudikat och doktrin som det ser ut idag är rätt väg att gå. Som tidigare konstaterat är det inte möjligt att avgöra på ett klart och tydligt sätt hur detta är utformat i svensk rätt. Både lagstiftaren och HD har haft många möjligheter att ta ställning i denna känsliga fråga men gång på gång skjutit problemet ifrån sig. Motviljan till att göra ett ställningstagande i frågan verkar grunda sig på en rädsla inför en urholkning av den grundläggande ansvarsfriheten i aktiebolag och en allt för långtgående rättspraxis. Istället har lagstiftaren nöjt sig med den sammanfattning av rättsläget som gjorts i lagförarbeten och dragit slutsatsen att ytterligare lagstiftning inte var nödvändig. Detta innebär att underrätter, som i de två ovan behandlade fallen, kan bryta igenom ansvarsfriheten efter eget bevåg med hänvisningar till doktrin och trevande rättsfall som de finner lämpliga i sammanhanget. Genom att inte göra ett ställningstagande har både HD och lagstiftaren därmed öppnat upp för den typ av urholkning de ville undvika när de från början valde att hålla sig passiva i frågan. Ett ställningstagande är därför inte längre bara önskvärt utan även nödvändigt. Förhoppningsvis tar HD

⁵⁷ Se ovan 2.4.2.

ett tydligt ställningstagande i den dom som det nyligen givna prövningstillståndet kommer resultera i.

Vad ett ställningstagande i frågan borde innefatta och hur det ska formuleras finns det inte utrymme för att behandla i en undersökning av denna omfattning. Jag finner mig ändå manad att göra ett försök att belysa några viktiga aspekter.

Det står efter processbolagens intåg numera klart att ett ansvarsgenombrott vid missbruk av bolagsformen inte längre går att undvika. Bolagsformens syfte är att uppmuntra till riskfyllda affärsinvesteringar, inte att kunna driva processer utan att utsätta sig för någon som helst risk oavsett vinstchans och försumlighet. Fokus bör således läggas på otillbörlighet precis som lagkommittén gjorde i SOU 1987:59. Definitionen av otillbörlighet är dock oerhört svår att göra utan att bli bemött av befogad kritik, lik den som lagkommitténs möttes med, om vaghet. Därför kommer förutom ett precist ordval även krävas omfattande diskussioner kring omfattningen av begreppet. Sådana görs lättast i lagförarbeten där en lagkommitté har tid och utrymme för att föra en lämplig diskussion. Kanske vore ett subjektivt rekvisit som riktar in sig på ett uppsåtligt missbruk av bolagsformen en lämplig väg att gå? Andra omständigheter som talar för att lagstiftning hade varit att föredra framför ett prejudikat från HD är dels lagens hierarkiska ställning och dels svårigheten HD kommer att ha för att gå ifrån tidigare praxis och doktrin. Självklart måste ett sådant lagreglerat generellt undantag vägas mot risken för ett minskat förtroende för aktiebolag som bolagsform. Om ansvarsgenombrottet skulle komma att tillämpas i allt för bred omfattning skulle en sådan risk absolut kunna besannas. Jag är dock övertygad om att de svenska domstolarna skulle kunna hantera en sådan avvägning mellan rättsäkerhet och bolagsformens fortlevande. Framgår det tydligt vid införandet av lagregleringen att den enbart ska användas under mycket speciella omständigheter (som t.ex processbolag) ser jag en risk för överanvändning som minimal. Införandet av en sådan lagregel skulle inte bara råda bukt med oklarheten på rättsområdet utan skulle även förhindra framtida missbruk av bolagsformen.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1987:59

SOU 2001:1

SOU 2008:49

Prop. 2004/05:85

Litteratur

Hellner, Jan, *Kommersiell avtalsrätt: kompendium*, 4., [rev.] uppl., Juristförl., Stockholm, 1993

Hellner, Jan, *Juridiska personers skadeståndsansvar*, Teori och praxis. Festskrift till Karlgren. P.A. Norstedts & söners förlag, Stockholm, 1984

Kedner, Gösta, Roos, Carl-Martin och Skog, Rolf, (1995), *Aktiebolagslagen, del I, (1-9 kap.), med kommentar*, 5 uppl. Fritzes förlag. Stockholm

Lindskog, Stefan, *Om rörelsekommission*, JT 1990/91, s 15-54

Moberg, Krister, *Moderbolags ansvar för dotterbolagsskulder*, Nerenius och Santérus förlag, 1998

Nerep, Erik och Samuelsson, Per, (2007), *Aktiebolagslagen, (1-10 kap.)*, En kommentar, 2 uppl. Thomson Reuters. Stockholm.

Peczenik, Aleksander, *Juridikens metodproblem*, Almqvist och Wiksell förlag, 1980

Rohde, Knut, *Moderbolags ansvar för dotterbolagsskulder*, Festskrift till Jan Hellner, s. 481- 499. P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm.

Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, Tidsskrift for Rettsvitenskap 4-5/2005, s. 648- 656, 2005

Stjernquist, Per, *Föreningsfirmans funktion*, Gleerup, Lund, 1950

Svensson, Johan, *Betalningsansvar vid drivande av rörelse – ansvarsge-nombrott?*, Juridisk Publikation 2010 nr 2.

Zackariasson, Laila, *Direktkrav: om att rikta anspråk mot gäldenärens gäl-denär*, Iustus förlag, 1999

Rättsfallsförteckning

Domar från Högsta domstolen

NJA 1935 s.81

NJA 1942 s. 473

NJA 1947 s. 647

NJA 1975 s. 45

NJA 1992 s. 375

NJA 1993 s. 188

NJA 2006 s. 420

Prövningstillstånd från Högsta domstolen

PT T 2133-14

Domar från Hovrätter

RH 2011:24

HovR 3030-13